

Морфологічний аналіз пейоративної лексики у романі Люко Дашвар «На запах м'яса»

Наталія РОЗІНКЕВИЧ,

викладач Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка, аспірант Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ;

Тетяна ЛОВЕЙКО,

викладач Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка, аспірант Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ;

Євгеній СІМЕНІК,

студент спеціальності «Початкова освіта» Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

Анотація. У статті окреслено особливості використання пейоративної лексики у романі Люко Дашвар «На запах м'яса»; зроблено морфологічний аналіз та класифікацію лексем з негативною конотацією; досліджено особливості взаємодії різних частин мови у вираженні негативізму.

Ключові слова: пейоративна лексика, інвективна лексика.

Мовлення сьогодення далеко відходить від норм літературної мови. Все частіше в ньому відбувається віживання пейоративної, інвективної лексики, обценізмів. Причиною такого явища є емоційне забарвлення мовлення людей, надання йому більшої патетики та пафосу, а також духовне падіння суспільства та його моральний занепад.

Пейоративна лексика є надзвичайно актуальною темою сучасної лінгвістики. О. Голод під пейоративами розуміє «лексичні одиниці, в структуру лексичного значення яких входить конотативний аспект (негативна емотивна сема), за допомогою якого виражене негативне ставлення мовця до адресата» [3, 5].

Дослідженням пейоративної лексики займаються як українські вчені (О. Голод, О. Синявська, Л. Білоконенко, Т. Лук'янова, Ю. Андрухович, С. Шуляк, О. Кульчицька), так і закордонні (І. Арнольд, В. Жельвіс).

Об'єктом дослідження є пейоративна лексика, **предметом** – частинимовна належність, семантика та етимологія пейоративів у романі Люко Дашвар «На запах м'яса» [8].

Мета дослідження: здійснити морфологічний аналіз та класифікацію лексем з негативним значенням у романі Люко Дашвар «На запах м'яса».

© Розінкевич Н., Ловеико Т., Сіменік Є., 2017

Завдання: проаналізувати дослідження вчених пейоративної лексики; визначити лінгвістичні особливості частинимовної належності лексем із негативною емоційною конотацією.

Виклад основного матеріалу. У творах популярної представниці сучасної української літератури – письменниці, сценариста, журналіста Любо Дашвар (справжнє ім'я Ірина Іванівна Чернова) наведена розмовна лексика, до якої входять пейоративи.

У «Літературознавчому словнику-довіднику» за редакцією Р. Гром'яка, Ю. Коваліва (2007) зазначено: «Слова, що мають риси аугментативу, але вживаються у зневажливому, образливому значенні, називаються пейоративами (Л. Глібов: «А все-таки катюзі, / Як кажуть, буде по заслусі»). Тому вони найбільше поширені у гумористичних та сатиричних жанрах» [7, 70].

На думку Л. Білоконенко, «слово є знаком, який називає предмети, явища дійсності, властивості та відношення між ними. Але слово не лише називає, але й виражає оцінку. Значна кількість лексем української мови, номінуючи явища дійсності, одночасно висловлює ставлення до них, тому в певному контексті значення слів змінюється, передаючи відтінки думки. У подібних лексемах оцінка є частиною семантики. <...> Конкретна лексична одиниця може реалізовувати пейоративне значення в умовах певного контексту, якщо у структурі цієї одиниці присутній емотивно-оцінний аспект. Пейоративами називають лексеми з конотативним аспектом «негативної емотивної семантики», за допомогою якої виражають ставлення мовця до адресата. Це може бути вульгарна, розмовно-просторічна, жаргонна лексика. Сфера використання таких слів – розмовно-побутова, у художній літературі їх вживають для створення колориту мовлення персонажів. Важливою особливістю використання цієї лексики є можливість негативно «оцінювати» співрозмовника, перетворюючи процес спілкування на конфліктну взаємодію» [1, 113].

Таким чином, пейоративна лексика – «це поняттєві блоки семантичної структури, які реалізують одну з тем художнього твору» [6, 64].

На сьогодні існують різноманітні класифікації досліджуваного виду лексики. В. Карасик, наприклад, виділяє загальні та спеціальні пейоративи [5, 238]. В. Галаган поділяє пейоративи за їх структурою на прості та структуро-похідні [2, 104–105].

За семантично-морфологічними критеріями, пейоративну лексику поділяють на непохідну та похідну. До непохідних пейоративів належать лексеми, які мають лише пейоративне значення. Похідні пейоративи поділяються на: а) структурно-похідні (формальні); б) семантично-похідні (метафоричні та метонімічні пейоративи), де пейоративним є переносне значення лексеми [3, 5].

Пейоративну лексику також поділяють на дві категорії: загальну, що несе негативний відтінок незалежно від контексту, і контекстуальну, яка виражає емоційно-негативну оцінку лише у певному контексті.

У розмовному стилі пейоративну лексику використовують для вираження негативного ставлення або відношення до певної особи, явища, речі. Л. Білоконенко

вважає, що «у процесі використання лексем з емотивно-оцінною конотацією значну роль відіграє інвективна лексика, яка є мовою лайок, лихослів'я та образ. Ненормативна лексика привертає увагу, робить мовлення емоційним [1, 120].

Якщо звернутися до змісту роману Любо Дашвар «На запах м'язів», то можемо простежити декілька чинників, що спонукали автора до використання вищезгаданої лексики. По-перше, для підвищення комічності при описі персонажів. По-друге, для демонстрації їхніх дій та вчинків. Чоловіки старшого покоління (Микола Галаган, Петро Рел'ях, Віктор Палич Полукан («Полкан»)), спілкуючись між собою та з іншими персонажами, досить активно вживають такі слова для підсилення емоційного забарвлення своїх висловлювань, рідше – для негативної характеристики інших героїв. Жінки старшого покоління (поштарка Галля, Тамара, Зоя) використовують пейоративну лексику, зазвичай, у власних думках та судженнях, коли роздумують про молодших за себе жінок, особливо про головну героїню Маю. Молодші персонажі (Пілюха, Вітхка, Руслана, Коробов, Ігор, Андрій, Толя Горох («Кульгавий»), сім'я Козляків) теж активно вживають дану лексику в побутовому спілкуванні.

До речі, цікаво те, що у романі є персонажі, в мовленні яких цей пласт лексики відсутній. Наприклад, такою є Уляна.

Взагалі, пейоративну лексику в романі Любо Дашвар «На запах м'язів» за морфологічною належністю можна поділити на три категорії: дієслівна, іменникова та прикметникова. Нами було виявлено, що за кількісною ознакою найбільша частина лексики є дієслівного та іменникового походження, найменша – прикметникового (див. Рис. 1).

Пейоративна лексика за морфологічною належністю

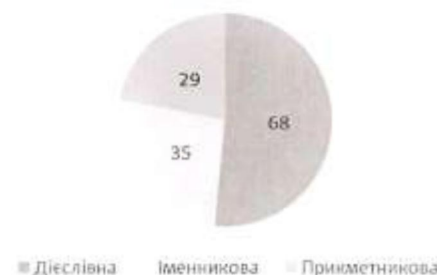

Рис. 1. Пейоративна лексика за морфологічною належністю

Пейоративна лексика, виражена дієсловами, характеризує ставлення мовців або автора до людей та / або їх вчинків, дій. Ці лексеми можна поділити на такі групи: дія переміщення у просторі (*сунув, ландала, пришкандибала, припхалася, човгає, сунехитается, змоталася, полер, понаїхало, швендяє, пішки луписся, лнеіся*); процес мовлення (*варнякав, липнула, кумекати, горлянку порвала, болобанила, парила мізки, впарювали, атюхув, регоче, вициганював, заглахніть, мелете, волала, горлала, бризкало слюною некрасиво*); емоційний стан, переданий не тільки окремими дієсловами, а й дієслівними словосполученнями (*усміюнувся дияволом, либиписся, набундючилася, увіп'явся поглядом, обпекла запальним поглядом, в'їдливо відповіла, усміхається як дурне*); процес споживання (*бухай, хрумає, жери, дзьорбнув, жерти, квасити*).

Автор використовує в романі пейоративні дієслова з негативно-оцінювальним значенням певних дій: вбити (*притінчили, повиздохаете, подохнете*); мити (*дріла підлогу*); заснути (*відрубалася, задріх*); просити (*вициганювати, вицидіти*); дивитися (*косувала, косував*); працювати (*випакувала, відпахав*); втратити нагоду, шанс, річ (*просереш, просрав, здирався*); справляти потребу (*сцяти*); танцювати (*логоцати*); кохати (*сожнеш*); допомогти (*пропхне*); ставлення до певних дій (*вошкелася, не виламується, телився, не облізеш, нахосячила, викобелюється, не парся*).

Отже, за допомогою пейоративних дієслів автор виражає негативне оцінне ставлення до різних аспектів дій.

За частотою вживання найпоширенішими є дієслова, що означають рух, прийом їжі, передають настрій, а також виражають мовлення (див. Рис. 2).

Пейоративи, виражені дієсловами

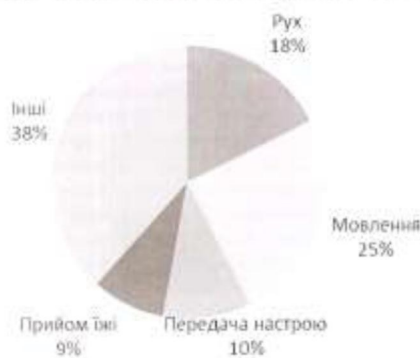

Рис. 2. Пейоративи, виражені дієсловами

Пейоративи іменникового походження виражають звертання до мовця. За походженням їх можна поділити на такі групи: тваринні (надання людині певних ознак, що притаманні тваринам, вираження зневажливого ставлення або негативної оцінки персона, як тварини: *козли, корова, козел, курвисько, видра хутірська, пиявка*); хвороби, порівняння людини із захворюванням (*ах ти ж короста; якій холері не спиться*); фізичні вади (*каліка*); анатомічного походження, тобто зневажливого ставлення або підкреслення певних недоліків у зовнішності людини (*по саську; гарбузяним лузом; мордяки; кислими пиками; пельки; голої башки*); за соціальним становищем або родом заняття (*п'янчуги, злодюжка, крутелики, дварка, проститутці, ледік, босота сільська*); родового походження (*претки*); біблійного походження (*проди*); предмети побуту (*пляшки, телік, гандона*); інші негативні оцінки (*ладло, абориген, підлопа, барлога*).

Отже, найуживанішими є іменники, що мають значення прирівнювання людини до тварин, до хвороб, за родом діяльності тощо (див. Рис. 3).

Пейоративи, виражені іменниками

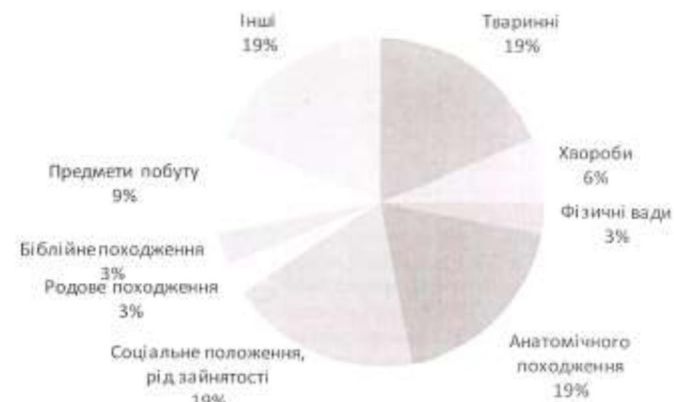

Рис. 3. Пейоративи, виражені іменниками

Пейоративи прикметникового походження підсилюють емоційне забарвлення тексту, надаючи оцінку певній особі або предмету. Залежно від того, що вони характеризують, їх можна поділити на такі категорії: фізіологічні особливості людини

(кремезний, кульгаве, хворий, немичний, товста, дебели жіночку, балотинні очі старого, глухого; чорнорота, охляле; стара; вицвілими оченятами; зміїного голосу);

зовнішній вигляд (мохайна жінка, розмальованих конкуренток; старе опудало, падло воноче); розумові здібності (пришелепенкуватими чужинцями, дурна-прибацана, кульгавий геній, напівбожевільного); риси характеру (скупі до устачки, пролаца); інші оцінки з негативним значенням (глухий хутір; в засмальцovanому халаті; облуплений капутелціаский клуб; облуплені квартири; старим хоботтям).

Отже, для найактивнішого вираження негативу використовуються прикметники, що означають фізіологічні особливості, зовнішній вигляд, розумові здібності тощо (див. Рис. 4).

Пейоративи, виражені прикметниками

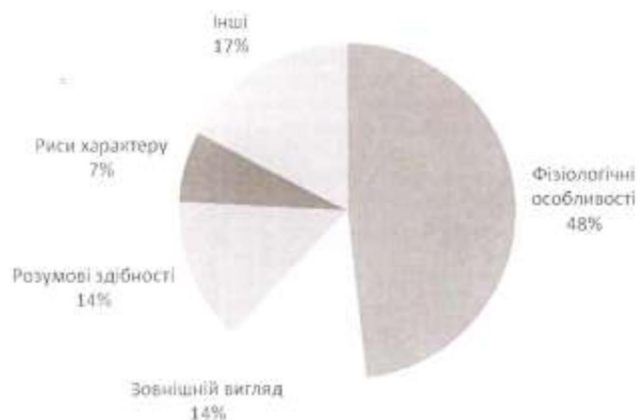

Рис. 4. Пейоративи, виражені прикметниками

Поряд із пейоративною у романі трапляється **інвективна лексика**, особливо при спілкуванні персонажів, виражаючи їх різке, негативне ставлення до певних речей, людей (ви ж тут, суки, повпивалися; служба, бли; ідіотка; що ж ти за паскуда, куме; та мати твою; ох і стерво в материній хаті оселилося; на блядки зібралася; і не озирнулася, дуренка; у вас труси блядські є!; покидьок; от стерво; отаке стерво до нас прибило; з лахудрою тою; певно, усім казлом там на мої гроші живуть, гаді; там самі виродки, збоченці чи жонаті; як не турак обдований, так швед-гомік; казлик

довбани; шмаркачка; ідіотка; покидьок; сука; сученята; сволото; дебіл; а шоби ти здох, сука; сученятка; сучий потрох; підла тварюка; йолоп ви дурний).

Користуючись різними лексичними одиницями, можна не тільки повідомити інформацію, описати речі, події, а й оцінити чи охарактеризувати вчинки та осіб. За допомогою пейоративної лексики, що здебільшого має негативну конотацію, оціночне значення героїв твору підсилюється, йому надаються емоційно-експресивне забарвлення, яскравість, виразність.

Герої роману досить часто використовують вищезгадані лексичні одиниці, негативно характеризуючи конкретних осіб чи предмети, виражаючи зневажливе ставлення до них.

Інвективна лексика емоційно-експресивно забарвлює мовлення персонажів та надає йому гостро-сатиричного відтінку.

На нашу думку, за допомогою пейоративної та інвективної лексики авторка хотіла не тільки надати комічності твору, збільшити емоційне піднесення, а й звернути увагу на мовну проблему – низький рівень грамотного спілкування у сучасному суспільстві, особливо серед молоді, де вживання таких лексичних одиниць не є рідкісним явищем і, як наслідок, – пейоративна та інвективна лексика переходить в активний словник індивіда, відіграючи провідну роль при реалізації комунікативних функцій мови. Це свідчить також про моральний занепад та деградацію суспільства, адже замість використання усього розмаїття літературної мови при виявленні своїх емоцій, люди послуговуються ненормативними лексичними одиницями.

Висновки. У статті зроблено морфологічний аналіз пейоративної лексики у романі «На запах м'яса». Кожну морфологічну групу класифіковано за семантикою. Можемо простежити, що пейоративна лексика у творі Любо Дашвар найбільш виражена дієсловами та іменниками. Проаналізовано та проведено паралелі між мовленням літературних персонажів та сучасних людей.

Мова людини, як один із показників високої культури, сьогодні зазнає занепаду, стає примітивною, вульгарною, бідною, невиразною, втрачає свою милозвучність. Це свідчить про негативні процеси у розвитку суспільства, про його аморальність, про втрату високих ідеалів та зниження рівня освіченості, про психічні розлади, що з'явилися внаслідок неправильного виховання та деградованого соціального оточення, що впливають на розвиток та становлення особистості. Поняття культури, як показника краси людини, втрачає своє істинне значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоконенко Л. А. Пейоративна й інвективна лексика в міжособистісному конфлікті / Л. А. Білоконенко // Філологічні студії. Науковий вісник КНУ: зб. наук. праць / за заг. ред. Ж. В. Колоїз. – Кривий Ріг, 2012. – Вип. 7, ч. 2. – С. 119–127.

2. Галаган В. Я. Структурні та семантичні властивості іменників-пейоративів та прикметників-пейоративів / В. Я. Галаган // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Філологічна. – 2010. – Вип. 13. – С. 104–110.
3. Голод О. Є. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові : Автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.04 / О. Є. Голод; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2001. – 18 с.
4. Зархіна, С. Е. Семантика інвективних слів у дискредитуючих текстах / С. Е. Зархіна // Логіка і аргументація в праві : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 24 квіт. 2013 р. / Міністерство освіти і науки України, НУ «ЮАУ». – Х. : ФО-П Корецька Л. О., 2013. – С. 18–19.
5. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2002. – 333 с.
6. Кульчицька О. В. Особливості семантики пейоративної лексики (на матеріалі циклу романів «Сутінкова сага» Стефана Майєра) / О. В. Кульчицька // Іноземна філологія: зб. наук. пр. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2011. – Вип. 123. – С. 64–70.
7. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
8. Люко Дашвар. На запах м'яса : роман / Люко Дашвар. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. – 368 с.

